

ANNA LENDZION
Lublin

KORELATY OSOBOWOŚCIOWE A POSTAWA WOBEC TRZECH WYMIARÓW CZASU

Poczucie czasu zależy od czynników zewnętrznych (np. kulturowych, sytuacyjnych) i od własnych wewnętrznych doświadczeń. Różnimy się tym, jak przeżywamy „trwanie zdarzeń oraz ich przemijanie” (Prężyna 1979, s. 775), i tym, jakie znaczenie przypisujemy poszczególnym wymiarom czasu. Interesujące wydaje się pytanie: jaki udział w kształtowaniu adekwatnej postawy wobec czasu mają następujące wymiary osobowości: neurotyczność, ekstrawersja, otwartość na doświadczenie, „zadaniowość”, altruistyczne nastawienie do innych, które współzależą od optymalnego funkcjonowania osoby.

Adekwatnością w zachowywaniu właściwych proporcji w przeżywaniu trzech wymiarów czasu: przeszłości, terażniejszości, przyszłości zajmował się Z. Uchnast (1983). Za pomocą kwestionariusza POI E. L. Shostroma badał cechy osób aktualizujących własne potencjalności. Jest to metoda oparta na założeniach psychologii humanistycznej.

Shostrom (1972) wykazał w swoich badaniach, że preferencja terażniejszości i bliskiej przyszłości sprzyja samoaktualizacji, podobnie jak inne cechy osobowości, np. umiarkowana wewnątrzsterowność. Natomiast preferencja przeszłości utrudnia rozwój własnej osobowości. Podobnie Uchnast (1983) w swoich badaniach nad wartościowaniem podmiotowości i przedmiotowości poszukiwał związku między adekwatną postawą wobec czasu a sposobem wartościowania własnych doświadczeń. Badania Shostroma i Uchnasta można by analizować z punktu widzenia osobowościowych wyznaczników adekwatnej postawy wobec czasu, takich jak cechy osobowości sprzyjające samoaktualizacji czy sposoby wartościowania własnego istnienia. Interesująca wydaje się perspektywa analizy problemu w wyżej przytoczonych badaniach, charakterystyczna dla orientacji humanistycznej w psychologii. Jest nią ujęcie osobowości w aspekcie rozwoju, aktualizacji własnych możliwości, optymalnego funkcjonowania. Badania przedstawione w niniejszym artykule nawiązują do tych, o których poprzednio wspominałam. Związek z nimi wyraża się w przyjęciu założeń psychologii humanis-

tycznej, koncepcji adekwatności czasowej Shostroma oraz celu, którym jest określenie relacji postawy wobec czasu adekwatnej do cech osobowości. Te cechy osobowości są analizowane na podstawie koncepcji P. T. Costy i R. R. McCrae'a (1985), mieszczącej się w nurcie psychologii humanistycznej ze względu na to, że ujmuje je ona z punktu widzenia optymalnego funkcjonowania osoby w życiu. Costa i Mc Crae są autorami modelu osobowości NEO, na podstawie którego skonstruowali *Inwentarz osobowości NEO-PI*, przetłumaczony na język polski przez Uchnasta.

Celem poznawczym pracy było empiryczne ustalenie współzależności między postawą wobec czasu a wybranymi korelatami osobowości; celem praktycznym – sformułowanie wniosków dla psychoterapii i wychowania.

Według Shostroma, osoba aktualizująca się jest jednostką, którą charakteryzuje „czasowa adekwatność”. Jest skoncentrowana na życiu w pełni w terażniejszości, choć wykorzystuje przeszłość i przyszłość, aby uczynić własną terażniejszość bardziej znaczącą. Rozumie, że pamięć przeszłości i przewidywanie przyszłości są aktami dokonywanymi w terażniejszości. Ogniskiem koncentracji w adekwatnym do rzeczywistości przeżywaniu czasu jest zawsze terażniejszość, z przeszłością i przyszłością w tle. Znaczenie koncentracji na terażniejszości w swojej koncepcji adekwatności czasowej Shostrom zaczerpnął z prac F. Perlsa, który reprezentuje psychologię postaci.

Shostrom (1972) pisze o trzech rodzajach postaw wobec czasu, które utrudniają samoaktualizację i powodują, że osoba w swoich kontaktach z otoczeniem posługuje się różnymi sposobami manipulacji. Cechą wspólną tych trzech postaw jest wyłączna koncentracja na jednym z wymiarów czasu: przeszłości, przyszłości bądź terażniejszości.

Osoba skoncentrowana wyłącznie na przeszłości opiera swe funkcjonowanie na usprawiedliwianiu swoich niepowodzeń tym, co minęło. Orientacja na przeszłość wiąże się z przeżywaniem silnego poczucia winy, wyrzutów sumienia związanych z tym, czego już teraz nie ma. Osoba absolutyzująca znaczenie przeszłości ma skłonności do obwiniania siebie lub innych za własną przeszłość i wykazuje tendencję do zachowywania urazy, żalu, zwanego resentymentem.

Drugim typem postawy wobec czasu utrudniającym samoaktualizację, a więc charakterystycznym dla funkcjonowania opartego na manipulacji, jest zdaniem Shostroma (1972) wyłączna orientacja na przyszłość. Osoba zorientowana na przyszłość ciągle żyje w perspektywie idealnych, sztywnych celów. Myśli kategoriami idealistycznych celów, planów, oczekiwań, przewidywań, obaw. Te cele i plany nie mają odniesienia do terażniejszości. Nie mają także podstaw w przeszłości. Często przyszłość u takiej osoby jest źródłem „obsesyjnych zmartwień”.

Martwiąc się jednak o to, co może się stać, nie podejmuje aktualnie żadnego rozsądnego działania.

Trzeci rodzaj postawy wobec czasu współwystępującej z manipulacją, opisywany przez Shostroma (1972), występuje u osób zorientowanych na terażniejszość, dla których przeszłość nic nie wnosi do terażniejszości i nie mają żadnych planów na przyszłość, związanych z obecną aktywnością. Są to osoby angażujące się w mało znaczącą aktywność i bezrefleksyjnie koncentrujące się wyłącznie na terażniejszości.

Psychologowie badający postawę wobec czasu (preferencję wymiaru czasu) wskazują na takie jej uwarunkowania, jak wiek, płeć, inteligencja, status społeczno-ekonomiczny, czynniki kulturowe (np. narodowość).

Jak wynika z przeglądu badań w zakresie korelacji postawy wobec czasu z innymi zmiennymi, uwzględniono m.in. takie cechy osobowości: lęk, motywacja do osiągnięć, introwersja i ekstrawersja, twórczy stosunek do rzeczywistości, dogmatyzm, poczucie kontroli (LOC), religijność, wartościowanie podmiotowych i przedmiotowych wymiarów egzystencji, samoaktualizacja.

Model teoretyczny osobowości, który stał się podstawą do badań korelatów osobowościowych w tej pracy, uwzględnia w swej strukturze pięć wymiarów: neurotyczność (N), ekstrawersję (E), otwartość na doświadczenie (O), „zgodność” i „zadaniowość”. Został on opracowany przez Costę i McCrae’a (1985) z wykorzystaniem analizy czynnikowej.

Neurotyczność wiąże się z doświadczaniem niepokoju, który przez Cattella, Ebera (Costa, McCrae 1985, s. 9) został nazwany ogólnym niepokojem. Strukturę *n e u r o t y c z n o ś c i* określają: niepokój (raczej jawny i ogólny); wrogość (jako dyspozycja do zachowań agresywnych); depresja (występująca u osób normalnych); koncentracja na sobie (z najistotniejszymi cechami, którymi są: poczucie wstydu, egocentryczne odnoszenie do siebie i lęk społeczny); impulsywność (należy ją odróżnić od spontaniczności, preferowania ryzyka oraz szybkiego podejmowania decyzji); drażliwość (jako niezdolność do radzenia sobie ze stresem).

Jeśli chodzi o ekstrawersję oraz introwersję, w ujęciu Costy i McCrae’a tego wymiaru charakterystyczne jest traktowanie introwersji jako brak ekstrawersji, a nie jako jej przeciwieństwo. Dlatego też proponuje się np., aby opisywać introwertyka raczej jako osobę odnoszącą się z rezerwą do ludzi niż wrogo nastawioną do nich, raczej niezależną niż submisywną, raczej lubiącą samotność niż nieśmiałą. *E s k t r a w e r s j a* jest dookreślona przez następujące cechy: serdeczność (ciepło emocjonalne); towarzyskość (liczne kontakty społeczne); pewność siebie (asertywność, dominacja, wyrażająca się w zachowaniu przywódczym); aktywność (jako cecha związana z temperamentem, przejawiają-

ca się w szybkim tempie pracy, dużej energii życiowej); poszukiwanie wrażeń (podobnie jak w koncepcji Zuckermanna); pozytywne emocje (dobry nastrój), nie można ich jednak traktować jako przeciwieństwa negatywnych uczuć (niskie natężenie pozytywnych emocji niekoniecznie musi wskazywać na poczucie nieszczęśliwości, a co najwyżej mówi o pewnej powściągliwości w wyrażaniu na zewnątrz swoich dodatnich uczuć).

Otwartość na doświadczenie w koncepcji Costy i McCrae'a stanowi jeden z głównych obszarów osobowości. Elementy otwartości na doświadczenie, takie jak twórcza wyobraźnia, wrażliwość estetyczna, otwartość na własne uczucia, preferencja różnorodności, ciekawość intelektualna, niezależność sądów były uwzględniane wcześniej w różnych teoriach osobowości (Maslow 1986, 1990; Rogers 1961) i metodach jej badania. Rzadko jednak pojawiało się połączenie tych cech w jeden ważny wymiar. W koncepcji otwartości na doświadczenie zostały uwzględnione: fantazyjność (nie jest to mechanizm obronny fantazjowania, ale sposób tworzenia interesującego, wewnętrznego świata przeżyć); wrażliwość estetyczna (nie można jej utożsamiać z uzdolnieniami artystycznymi); wrażliwość emocjonalna (intensywność odczuwania pozytywnych i negatywnych uczuć); aktywność (plastyczność i oryginalność działania); otwartość na idee (ciekawość intelektualna – w ujęciu J. Fiske (1949; cyt. za: Costa, McCrae 1985, s. 11) niekoniecznie zakłada wysoką inteligencję, ale może przyczynić się do rozwoju możliwości intelektualnych); otwartość na wartości (przeciwieństwo przesadnej uległości wobec autorytetów oraz dogmatyzmu).

Dwa dodatkowe czynniki – uzupełniające model osobowości Costy i McCrae'a – to zgodności i zadaniowość.

Zgodność dotyczy kontaktów interpersonalnych. Costa i McCrae (1985, s. 12) powołują się na stanowisko Leary'ego, Wigginsa i Broughtona mówiących o dwóch głównych wymiarach (aspektach) opisu zachowania społecznego osób. Jeden z nich to ekstrawersja, która mówi o stopniu preferencji interakcji z innymi. Drugim wymiarem natomiast jest „zgodność”, która określa pozytywne ustosunkowanie do innych, altruizm.

Zadaniowość jest związana z samokontrolą impulsów w ujęciu teorii psychodynamicznych. Różni się od niej aspektem pozytywnym i aktywnym ukierunkowaniem na osiągnięcie celu. Norman nazwał tę aktywną formę samokontroli, samodyscypliny „zadaniowością” lub „sumiennością”. Digman i Takemoto-Chock nazywają ten wymiar potrzebą osiągnięć bądź „wolą osiągnięć”. Osoby o niskiej zadaniowości preferują dążenie do przyjemności w stosunku do dążenia do osiągnięć.

Problem zależności między postawą wobec czasu a takim układem korelatów osobowości nie był jeszcze badany.

I. METODY I BADANA GRUPA

Niniejszy artykuł jest sprawozdaniem z badań mających na celu empiryczną weryfikację hipotezy, która została sformułowana następująco. Adekwatna postawa wobec czasu wyrażająca się w preferencji terażniejszości oraz bliskiej przyszłości i będąca w opozycji do preferencji przeszłości wiąże się z dużym nasileniem tych cech osobowości, które pozostają w związku z pozytywnym funkcjonowaniem jednostki.

W pracy wykorzystałam *Kwestionariusz samoaktualizacji* (POI) Shostroma do pomiaru postawy wobec czasu i *Inwentarz osobowości* (NEO-PI) Costy i McCrae'a do badania korelatów osobowości, ważnych dla rozwoju tendencji do pełni funkcjonowania. Obydwie metody należą do grupy metod psychometrycznych, powstałych na gruncie orientacji humanistycznej w psychologii osobowości. Kwestionariusz POI posłużył mi do wyodrębnienia spośród badanych dwu grup: a) o dużej zdolności do zachowywania równowagi w przeżywaniu trzech wymiarów czasu i b) o małej zdolności do adekwatnego przeżywania przeszłości, terażniejszości i przyszłości.

Kwestionariusz samoaktualizacji, opracowany przez Shostroma, powstał w 1966 r. (Uchnast 1983, s. 106). Tłumaczenie POI na język polski zostało dokonane przez Z. Płużek, W. Szewczyka i Uchnasta. Podstawą do konstrukcji tej metody stała się koncepcja samoaktualizacji zawarta w pracach A. H. Maslowa, C. Rogersa, R. Maya, F. Perlsa (Uchnast 1983, s. 105). Shostrom określa POI jako metodę pomiaru tych cech osobowości, które są ważne w procesie rozwoju tendencji do samoaktualizacji (Uchnast 1983, s. 105). Wśród nich znaczącą rolę odgrywa adekwatność w przeżywaniu trzech wymiarów czasu. Kwestionariusz POI składa się z 12 skal, z których dwie są podstawowe, a pozostałe uzupełniające. Za podstawowe uważane są dwie pierwsze skale: skala Tc do pomiaru adekwatności w przeżywaniu trzech wymiarów czasu oraz skala I, która mierzy ukierunkowanie na wewnątrz- lub zewnątrzsterowność. Rzetelność i trafność POI została potwierdzona w wielu badaniach przedstawionych przez Shostroma (Szewczyk, Uchnast 1978).

Do badania korelatów osobowości wykorzystałam *Inwentarz osobowości* NEO-PI, opracowany przez Costę i McCrae'a (1985), ze względu na to, że badane wymiary osobowości ujmowane w sposób charakterystyczny dla orientacji humanistycznej w psychologii. Inwentarz został opracowany w 1983 r. Nie jest

jeszcze przetłumaczony na język polski. Prace nad adaptacją tej metody w Polsce prowadzi Uchnast. Dokonał on tłumaczenia twierdzeń NEO-PI, sprawdził rzetelność polskiej wersji kwestionariusza obliczając wskaźniki stałości po dwóch tygodniach dla poszczególnych skal NEO na podstawie badań 47 osób.

Inwentarz NEO-PI uwzględnia pięć głównych wymiarów osobowości: Neurotyczność (N), Ekstrawersję (E), Otwartość na doświadczenie (O), Zgodność (A), Zadaniowość (C). Trzy pierwsze czynniki są podstawowe w opisie (charakterystyce, diagnozie, badaniu) osobowości. Natomiast dwa pozostałe są czynnikami dodatkowymi.

Przy ocenie rzetelności NEO-PI uwzględniono następujące współczynniki: zgodności wewnętrznej (wyrażonej współczynnikiem α) oraz stabilności bezwzględnej (sprawdzonej metodą retestu).

Badano trafność teoretyczną (zbieżną i różnicową) inwentarza NEO-PI, analizując korelacje jego wyników z wynikami innych metod mierzących cechy osobowości. Na podstawie korelacji międzytestowych można stwierdzić dużą trafność inwentarza NEO-PI. Dotyczy to zarówno aspektu zbieżności (wysokie korelacje – rzędu 0,60 do 0,80 – z testami mierzącymi te same cechy osobowości), jak i różnicowego (niskie korelacje z testami mierzącymi inne cechy) (Drwal 1987).

Inną miarą trafności inwentarza NEO-PI są współczynniki korelacji między ocenami cech tej samej jednostki, podawanymi przez różne osoby. Badania ujawniły wysoką zgodność wyników – najwyższą w przypadku samooceny i oceny przez współmałżonka (0,45-0,72 dla skal głównych).

Trzecim typem wskaźników trafności testu NEO-PI są współczynniki korelacji z kryteriami zewnętrznymi, takimi jak samopoczucie psychiczne, zainteresowania zawodowe, spostrzeganie własnego zdrowia, sposoby radzenia sobie z trudnościami. Ta miara trafności określa stopień, w jakim na podstawie wyników w NEO-PI można przewidywać rodzaj indywidualnego samopoczucia, zainteresowania zawodowe, sposoby funkcjonowania w sytuacjach trudnych. Miara ta jest o tyle wiarygodna, że inwentarz NEO-PI nie zawiera twierdzeń bezpośrednio odnoszących się do wymienionych dziedzin. Badania dowiodły, że na podstawie wyników w poszczególnych skalach NEO-PI można z pewnym prawdopodobieństwem wypowiadać się o wybranych kryteriach zewnętrznych.

Trafność czynnikową badano, mierząc korelacje między twierdzeniami tworzącymi podskale z głównymi czynnikami. Korelacje te stanowią miarę trafności czynnikowej testu.

Skale A i C – jako dołączone – wymagają dalszych badań. Wstępne wyniki pozwalają przewidywać ich dużą rzetelność i trafność.

Badania były prowadzone na początku kwietnia 1992 r. Uczestniczyło w nich 128 osób w wieku 20-22 lata z I i III roku pedagogiki oraz z III roku psychologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Zdecydowałam się na badanie wyłącznie kobiet ze względu na nierównoważne proporcje między liczebnością kobiet a liczebnością mężczyzn studiujących na takich kierunkach, jak pedagogika czy psychologia. Średnia arytmetyczna (M) wieku badanych osób wynosi 21,8. Różnice w zakresie wieku nie są wyraźnie znaczące.

Znaczące różnice istnieją między liczebnością studentek pedagogiki a liczebnością studentek psychologii co do kierunku studiów. Studentek pedagogiki jest zdecydowanie więcej (różnica ta wynosi 70%).

II. ANALIZA UZYSKANYCH WYNIKÓW BADAŃ

Najpierw przedstawię wyniki uzyskane w *Kwestionariuszu samoaktualizacji* (POI), którym badałam preferencję wymiaru czasu. Procentowy rozkład wyników jest zbliżony do rozkładu normalnego. Jest to potwierdzeniem trafności doboru skali Tc do badania postawy wobec czasu w populacji studentów.

Uzyskany rozkład wyników w skali Tc stwarza podstawy do podjęcia szczegółowej analizy psychologicznej dwu grup skrajnych (poniżej kwartyła pierwszego – Q_1 i powyżej kwartyła trzeciego – Q_3). W moich badaniach średnia dla całej próbki wynosi $M = 15,43$, a odchylenie standardowe – $SD = 2,37$. Najniższy wynik uzyskany przez badaną osobę w skali Tc wynosi 8 ($X_{MIN} = 8$), natomiast najwyższy 21 – ($X_{MAX} = 21$).

Osoby, które uzyskały wysokie wyniki, określam jako grupę o wysokiej adekwatności w zachowywaniu proporcji w przeżywaniu trzech wymiarów czasu (W-Tc), natomiast osoby, jakie osiągnęły niskie wyniki, nazwałam grupą o niskiej adekwatności w ujmowaniu proporcji w doświadczeniu przeszłości, teraźniejszości i przyszłości (N-Tc).

Tak więc wyodrębniłam wśród badanych dwie grupy skrajne:

1. Grupa W-Tc – „Z wysoką adekwatnością czasową” – 23 osoby, których wyniki mieszczą się w granicach 17,33–21,07;
2. Grupa N-Tc – „Z niską adekwatnością czasową” – 25 osób z wynikami w granicach 8,00–13,60.

Wyniki uzyskane przez wyodrębnione grupy eksperymentalne w skali Tc są prezentowane w tab. 1.

Osoby z grupy W-Tc uzyskały wyższy wskaźnik adekwatności w przeżywaniu trzech wymiarów czasu niż osoby z grupy N-Tc. Różnica ta jest istotna statystycznie na poziomie $p=0,0001$. Grupa W-Tc jest bardziej jednorodna w za-

kresie adekwatności czasowej aniżeli grupa N-Tc ($SD_{W-Tc} = 0,84$; $SD_{N-Tc} = 1,38$).

Tab. 1. Średnie wyniki grupowe w skali Tc

Grupy	M	SD	t	p
N-Tc	12,00	1,38	-19,63	0,0001
W-Tc	18,57	0,84		

Osoby z grupy W-Tc uzyskują wyniki ujawniające tendencję do przeżyć i dążeń w wymiarze „tu i teraz” oraz bliskiej przyszłości. Natomiast osoby z grupy N-Tc koncentrują się na przeżywaniu przeszłości, związanego z nią poczucia winy, resentymentów, żalu. Własną przyszłość ujmują z punktu widzenia idealistycznych celów, które pozostają nie odniesione do przeszłości i terażniejszości.

Wyodrębnione za pomocą skali Tc dwie grupy eksperymentalne (W-Tc, N-Tc) o różnym poziomie adekwatności w przeżywaniu trzech wymiarów czasu zostały ocenione w aspekcie cech osobowości stanowiących kryteria samoaktualizacji, które uwzględnił Shostrom w kwestionariuszu POI.

Na szczególną uwagę zasługują te skale kwestionariusza POI, które pozwoliły określić różnice, na poziomie statystycznie istotnym, w poszczególnych wymiarach poziomu samoaktualizacji (cech osobowości, warunkujących rozwój tendencji do samoaktualizacji) grup skrajnych.

Grupy skrajne, W-Tc (o wysokiej adekwatności czasowej) i N-Tc (o niskiej adekwatności czasowej), zdecydowanie różnią się w zakresie siedmiu pozostałych skal, oprócz podstawowej skali Tc. Dane statystyczne dotyczące różnic między grupami W-Tc i N-Tc w zakresie tych siedmiu skal są zamieszczone w tab. 2.

Osoby z wysoką adekwatnością czasową w stosunku do osób z niską adekwatnością w przeżywaniu trzech wymiarów czasu charakteryzują się w sposób szczególny większym szacunkiem dla siebie z uwagi na wartość bycia osobą (Sr). Bardziej preferują zachowania wewnętrzsterowne, ukierunkowane na realizację własnych motywów, dążeń (I). Zdecydowanie bardziej cenią takie wartości charakterystyczne dla osób aktualizujących się, jak indywidualność, spontaniczność w wyrażaniu własnych uczuć, przekonań, godzenie rzeczy przeciwstawnych (SAV). Mają większe zdolności samoakceptacji, przyjmowania siebie takimi jakimi są, mimo dostrzeganych braków i słabości (Sa). Łatwiej nawiązują i podtrzymują bliskie, emocjonalnie bogate, serdeczne kontakty z innymi

osobami (C). Charakteryzuje je spontaniczność w wyrażaniu swoich doznań, uczuć i potrzeb w zachowaniu (S). Mają większą umiejętność elastycznego stosowania zasad ogólnych i realizacji wartości w konkretnych sytuacjach życiowych w sposób plastyczny (Ex).

Tab. 2. Statystyki skal POI istotnie różnicujące grupy skrajne N-Tc i W-Tc

Ranga	Skale	$M_{W-Tc} : M_{N-Tc}$	t	p
1	Sr	2,88	3,95	0,000
2	I	9,62	3,63	0,001
3	SAV	3,22	3,61	0,001
4	Sa	2,57	3,28	0,01
5	C	2,37	3,00	0,01
6	S	2,08	2,98	0,01
7	Ex	3,54	2,94	0,01

Natomiast osoby z niską adekwatnością czasową (N-Tc), a więc skoncentrowane wyłącznie na przeżywaniu przeszłości, ujmuje przyszłość w aspekcie sztywnych, idealistycznych celów i uciekające od przeżywania tego, co jest „tu i teraz”, przejawiają skłonność do odrzucania znaczenia indywidualności, spontanicznego wyrażania siebie, osobistych uczuć, doznań, przekonań (SAV). Mają pewne trudności z samoakceptacją, z uwagi na dostrzegane braki i słabości (Sa), oraz mniejszy szacunek dla siebie ze względu na własną wartość osobową (Sr). Ich kontakty interpersonalne cechuje mniejsza zdolność do nawiązywania i utrzymywania bliskich, serdecznych więzi (C). Są mniej spontaniczne w wyrażaniu swoich uczuć i potrzeb. Mogą przeżywać zahamowanie i lęk przed ujawnieniem swoich doznań w spontanicznym zachowaniu (S). Brakuje im plastyczności osobowościowej, wyrażającej się w stosowaniu ogólnych zasad w konkretnych sytuacjach własnego życia (Ex). Ujawniają poza tym dość wyraźną tendencję do zewnątrzsterowności, do realizacji celów i kierunków działania wpływających od innych osób (I).

Dotychczas przeprowadzona analiza wyników upoważnia do sformułowania stwierdzenia, że koncentracja na przeżywaniu tego, co jest „tu i teraz” oraz tego, co dotyczy bezpośredniej przyszłości (W-Tc) pozostaje w pozytywnej współzależności z takimi wymiarami osobowości, jak szacunek dla siebie i samoakceptacja, umiarkowana wewnątrzsterowność, indywidualność i spontaniczność oraz plastyczność osobowościowa, a także pozytywne relacje interpersonalne. Nasilenie tych cech osobowości obniża się w związku z ucieczką od „tu i teraz” w przeszłość lub odległą, wyidealizowaną przyszłość (N-Tc).

Wyodrębnione za pomocą skali Tc dwie grupy eksperymentalne (N-Tc i W-Tc) o różnym poziomie adekwatności w ujmowaniu proporcji w przeżywaniu trzech wymiarów czasu zostały ocenione w aspekcie cech osobowości warunkujących pozytywne funkcjonowanie, mierzonych za pomocą inwentarza NEO-PI Costy i McCrae'a.

Całościowy obraz tendencji centralnych w zakresie natężenia cech osobowości sprzyjających optymalnemu funkcjonowaniu jest przedstawiony na zamieszczonym poniżej wykresie 1.

Wykres 1. Profile z wyników średnich w NEO-PI

Wykres ilustruje różny stopień nasilenia cech osobowości, warunkujących pozytywne funkcjonowanie. Grupa W-Tc osiągnęła wyższe średnie wyniki w większości skal, z wyjątkiem E3 – Pewności siebie, E4 – Aktywności, O1 – Fantazyjności, O3 – Wrażliwości emocjonalnej, O5 – Idei i C – Zadaniowości. Niższe wyniki w skali N (Neurotyczności) wskazują na niską neurotyczność osób badanych z grupy W-Tc. Niska neurotyczność sprzyja optymalnemu funkcjonowaniu w życiu.

Na szczególną uwagę zasługują te skale kwestionariusza NEO-PI, które pozwoliły określić różnice na poziomie statystycznie istotnym w poszczególnych czynnikach osobowości grup skrajnych.

Grupy skrajne, z wysoką i niską adekwatnością czasową, ukazały się jako zdecydowanie różniące się w zakresie dziesięciu skal, których dane statystyczne są zamieszczone w tab. 3.

Tab. 3. Skale NEO-PI najbardziej różnicujące grupy skrajne N-Tc i W-Tc

Ranga	Skale	$M_{W-Tc} : M_{N-Tc}$	t	p
1	N1	-14,53	6,04	0,000
2	N	-11,92	4,64	0,000
3	N6	-8,47	3,64	0,000
4	N3	-8,32	3,12	0,01
5	N4	-7,64	3,02	0,01
6	N2	-8,14	2,98	0,01
7	E1	6,99	-2,69	0,01
8	N5	-6,53	2,61	0,05
9	A	5,89	-2,15	0,05
10	E2	5,19	-1,99	0,05
11	E	4,01	-1,49	
12	E6	4,12	-1,48	
13	O6	3,60	-1,30	

W stosunku do osób z niską adekwatnością czasową osoby z wysoką adekwatnością w przeżywaniu trzech wymiarów czasu charakteryzują się istotnie niższym poziomem neurotyczności (N) we wszystkich jej wymiarach: niższym niepokojem (N1), mniejszej drażliwości, która wyraża się w lepszym radzeniu sobie w sytuacjach stresowych (N6), rzadszych stanach depresyjnych (N3), większym poczuciu bezpieczeństwa, mniejszej koncentracji na sobie w sytuacjach społecznych (N4), mniejszej wrogości, a więc przyjacielskim usposobieniu do ludzi, braku skłonności do obrażania się, umiarkowanej samokontroli (N2), adekwatnej kontroli pragnień i popędów (N5). Gdy chodzi o kontakty interpersonalne, osoby z grupy W-Tc różnią się znacząco od osób z grupy N-Tc w takich cechach ekstrawersji (E), jak serdeczność (E1) i towarzyskość (E2). Pod względem jakościowym kontakty społeczne osób z wysoką adekwatnością czasową charakteryzuje większe nasycenie pozytywnymi uczuciami: bliskością, serdecznością, ciepłem (E1), a pod względem ilościowym – występowanie większej liczby takich kontaktów, co wyraża się w posiadaniu wielu przyjaciół, poszukiwaniu kontaktów z innymi, towarzyskości (E2). Również wyraźnie wyższy wynik w skali A, uzyskany w grupie W-Tc, mówi o altruistycznym ustosunkowaniu do innych, gotowości do niesienia pomocy, dużych zdolnościach do zgodnego współżycia (np. pewna łatwość przebaczenia) oraz współpracy. Zaznaczyły się też pewne słabe tendencje do częstszego przeżywania dobrego nastroju, radości, szczęścia, zadowolenia (E6) oraz większej otwartości na war-

tości, gotowość do ich reinterpretacji pod wpływem nowych informacji i doświadczenia (O6).

Natomiast osoby z niską adekwatnością czasową ujawniają wyraźną tendencję do neurotyczności (N) we wszystkich jej czynnikach, a więc w niepokoju (N1), drażliwości (N6) depresyjności (N3), dużej koncentracji na sobie (N4), wrogości (N2), impulsywności (N5). Pod względem relacji międzyosobowych charakteryzuje je utrzymywanie dużego dystansu w kontaktach interpersonalnych (E1), preferowanie samotności i samowystarczalności (E2), nastawienie rywalizujące i niewspółpracujące w grupie (A). Nieco silniej jest zaznaczona u nich skłonność do takiego nastroju, w którym nie występuje beztroška i mniejszy entuzjazm (E6). Gdy chodzi o otwartość na wartości (O6), jest ona nieznacznie mniejsza, a wyraża się w pewnym konserwatyźmie i dogmatyźmie wobec uznawanych wartości.

Tak więc grupy eksperymentalne różnią się znacząco pod względem dwóch spośród pięciu czynników osobowości, badanych inwentarzem NEO-PI: neurotyczności (N) i zgodności (współdziałania) (A). Jeśli chodzi o ekstrawersję (E), istnieje tendencja do wyższej ekstrawersji w grupie W-Tc.

*

Podsumowując analizę rezultatów własnych badań, mogę sformułować następujące wnioski:

1. Osoby z niską adekwatnością czasową (N-Tc) różnią się w sposób istotny od osób z wysoką adekwatnością czasową (W-Tc) w zakresie większości cech, warunkujących samoaktualizację (Sr – Szacunek dla siebie, I – Wewnętrzsterowność, SAV – Wartości osób aktualizujących się, Sa – Samoakceptacja, C – Zdolność do bliskiego kontaktu z innymi, S – Spontaniczność, Ex – Plastyczność osobowościowa).

2. Osoby z wysoką adekwatnością czasową (W-Tc) osiągają istotnie wyższy poziom natężenia takich wymiarów osobowości wpływających na pozytywne funkcjonowanie, jak brak neurotyczności (N), zgodność (A) oraz serdeczność (E1) i towarzyskość (E2) niż osoby o niskiej adekwatności czasowej (N-Tc).

3. Wyniki badań empirycznych częściowo potwierdziły hipotezę o współzależności między adekwatną postawą wobec czasu a wysokim poziomem cech, warunkujących pozytywne funkcjonowanie. Dotyczy to dwu czynników głównych (N i A) oraz dwu składowych (E1, E2).

Zarówno adekwatność czasowa, jak i takie cechy osobowości, jak brak neurotyczności, zgodność i współdziałanie z innymi, serdeczność oraz towarzyskość pozostają w związku z samoaktualizacją.

Szczególnie znaczące wydaje się być potwierdzenie tezy F. Perlsa (1972) o związku neurotyczności (nawet nerwicy) z brakiem koncentracji na „tu i teraz”. Z analiz statystycznych rezultatów moich badań wynika, że grupy W-Tc i N-Tc różnią się istotnie w zakresie poziomu neurotyczności (N) pod względem wszystkich jej cech. Ponadto w takich skalach kwestionariusza POI, jak Sr (Szacunek dla siebie) i Sa (Samoakceptacja) osoby z grupy N-Tc uzyskały znacząco niższe wyniki. Jest to pewnym potwierdzeniem poglądu Perlsa i stanowiska Shostroma (1972) nawiązującego do jego koncepcji, że ucieczka od „tu i teraz”, tkwienie w konfliktach emocjonalnych z przeszłości (resentyment) prowadzi do powstania takich stanów neurotycznych, jak smutek, silne poczucie winy, żal, uraza itd., które – przy dużym ich nasileniu i częstotliwości – mogą przerodzić się w cechy neurotyczne, czyli neurotyczność. Neurotyczność występuje w obrębie normy u osób z normalną osobowością. Nawet wysoka neurotyczność nie jest równoznaczna z nerwicą. Perls mówi jednak o nerwicy, czyli zaburzeniu psychicznym, związanym z patologią osobowości jako konsekwencji ucieczki od „teraz”.

Jeśli chodzi o kontakty społeczne u osób o różnej postawie wobec czasu, w swoich badaniach uzyskałam pozytywne zależności z dwoma czynnikami ekstrawersji: serdecznością (E1) i towarzyskością (E2) oraz zgodnością (A) z NEO-PI, a także zdolnością do utrzymywania bliskiego kontaktu z innymi osobami (C) z POI. Zważywszy na to, że adekwatność czasowa, która wiąże się z koncentracją na „tu i teraz”, z przeszłością i przyszłością w tle, współzależny od braku neurotyczności (niepokoju, lęku jako podstawowej cechy neurotycznej), można by się odwołać do tego, co K. Horney (1976) mówi o sposobach manifestowania się lęku podstawowego w kontaktach międzyosobowych. Lęk ten może wiązać się z potrzebą otrzymywania pomocy od innych ze względu na poczucie własnej bezradności. Z tego poczucia bezradności tworzy się silna i wyłączna postawa ku ludziom. Lęk podstawowy może łączyć się z agresywnością, która prowadzi do wzmożonego pragnienia dominowania nad innymi. Wtedy to lęk manifestuje się w postawie przeciw ludziom jako jedynej i nasilonej postawie wobec innych. Wreszcie lęk podstawowy związany z brakiem więzi powoduje tendencję do unikania innych, prowadzi do powstania postawy od ludzi jako jedyne go sposobu funkcjonowania w życiu. Związek neurotyczności z kontaktami międzyosobowymi w ujęciu Horney można odnieść do uzyskanych w moich badaniach wyników. Wskazują one na to, że osoby z wysoką adekwatnością czasową (W-Tc) mają większe zdolności do nawiązywania i podtrzymywania bliskich, serdecznych, emocjonalnie bogatych kontaktów z innymi (E1, C), a także mają większą gotowość do współpracy, niesienia pomocy, udzielania wsparcia drugiej osobie (A).

W przypadku moich badań wysoka adekwatność w przeżywaniu trzech wymiarów czasu (W-Tc) współwystępuje np. z takimi cechami: wysokie wartościowanie indywidualności, spontaniczność w manifestowaniu własnych uczuć, przekonań, godzenie rzeczy przeciwstawnych (SAV), duża spontaniczność w wyrażaniu swoich przeżyć w zachowaniu (S), plastyczność osobowościowa (Ex) mierzonymi kwestionariuszem POI. Są one związane po części z takimi cechami otwartości na doświadczenie, jak wrażliwość emocjonalna (O3) czy plastyczność i oryginalność działania (O4), ujmowanych przez inwentarz NEO-PI. Wbrew oczekiwaniom w moich badaniach nie udało się stwierdzić zależności między różnym poziomem adekwatności czasowej a otwartością na doświadczenie. Nie uzyskano różnic statystycznie istotnych w żadnym czynniku otwartości, a nawet wyniki w trzech skalach: Fantazyjność (O1), Wrażliwość emocjonalna (O3), Otwartość na nowe idee (O5) w grupie N-Tc były nieco wyższe niż w grupie W-Tc. Maslow (1986) i Rogers (1961) wiążą otwartość na doświadczenie z samoakceptacją, brakiem dużej koncentracji na sobie warunkującym bezpośrednią percepcję doświadczeń, spontanicznością i ekspresyjnością. U osób z grupy N-Tc występuje znacząco wyższa koncentracja na sobie (N4) i istotnie niższa spontaniczność (S, SAV). W grupie W-Tc występuje ponadto tendencja do większej otwartości na nowe wartości oraz gotowość do reinterpretacji wartości już uznawanych.

Różnice w zadaniowości (C) okazały się statystycznie nieistotne. Jest ona nieco wyższa w grupie N-Tc. Do zadaniowości można odnieść wewnątrzsterowność (I), która jest istotnie wyższa w grupie W-Tc. Prawdopodobnie w przypadku reprezentantek grupy W-Tc wewnątrzsterowność odnosi się do innych dziedzin życia niż osiągnięcia, sukcesy, rywalizacja. Zważywszy na to, że zadaniowość koreluje z potrzebą osiągnięć w ujęciu A. H. Murraya i H. G. Gougha oraz A. B. Heilbruna (Juros, Oleś 1990), a potrzeba ta przy dużym jej nasileniu nie sprzyja pozytywnym kontaktom międzyosobowym, nie należy oczekiwać wysokiego wyniku w zadaniowości (C) przy wysokim wyniku w zgodności (A).

Przeprowadzone przeze mnie badania mogą mieć pewne znaczenie dla psychologii stosowanej. Potwierdziły one wymiar rozwojowy i terapeutyczny adekwatności czasowej (zdolności do zachowywania względnej równowagi w przeżywaniu trzech wymiarów czasu). Koncentracja na przeżywaniu tego, co „tu i teraz” oraz bezpośredniej przyszłości sprzyja dobremu przystosowaniu osobistemu, pozytywnym kontaktom społecznym, rozwojowi własnej osobowości. Koncentracja na przeszłości, zwłaszcza gdy ma ona charakter wyłącznej orientacji na przeszłość, utrudnia człowiekowi jego funkcjonowanie i blokuje aktualizację własnych potencjalności.

Wyniki moich badań pozwalają na sformułowanie wniosku, że osoby z wyższą adekwatnością czasową (W-Tc) mają w większym stopniu nasilone takie cechy, charakterystyczne dla osobowości jednostek samoaktualizujących się (Maslow 1986), jak akceptacja siebie i innych (wyższe wyniki w Sa, Sr, niższe w N); spontaniczność (S, SAV); umiejętność nawiązywania głębokich więzi interpersonalnych i większe zainteresowania społeczne (C, E1, E2, A); nieco większa otwartość na wartości (tendencja ku wynikom wysokim w skali O6); większa plastyczność osobowościowa (Ex), która wiąże się częściowo z otwartością.

Cechy te można potraktować jako określające wzór osobowy, ideał wychowania, natomiast kształtowanie adekwatności czasowej – jako cel pośredni, heteroteliczny w wychowaniu.

BIBLIOGRAFIA

- C o s t a P. T., M c C r a e R. R.: The Neo Personality Inventory Manual Form S and Form R Psychological Assessment Resources, INC 1985.
- D r w a l R. Ł.: Techniki kwestionariuszowe w diagnostyce psychologicznej. Wybrane zagadnienia, Lublin 1987.
- H o r n e y K.: Neurotyczna osobowość naszych czasów, Warszawa 1976.
- J u r o s A., O l e ś P.: Test Przymiotnikowy ACL H. G. Gougha i A. B. Heilbruna, Lublin 1990 (nie publikowane tłumaczenie podręcznika do testu ACL, Psychometria KUL).
- M a s l o w A. H.: W stronę psychologii istnienia, Warszawa 1986.
- M a s l o w A. H.: Motywacja i osobowość, Warszawa 1990.
- P e r l s F.: Cztery wykłady, [w:] Psychologia humanistyczna. Wybór tekstów, red. K. Starczewska, z. II, [b.m.r.], s. 327-349.
- P r ę ż y n a W.: Czas w psychologii i filozofii, [w:] Encyklopedia Katolicka, red. R. Łukaszyk, t. III, Lublin 1979, s. 775-776.
- R o g e r s C.: Becoming a Person, Oberlin 1961.
- S h o s t r o m E. L.: Man the Manipulator, New York 1972.
- S z e w c z y k W.: Korelaty osobowościowe jednostek o wysokim poziomie samoaktualizacji, Lublin 1974 (mps Arch. KUL).
- S z e w c z y k W., U c h n a s t Z.: Metoda pomiaru samoaktualizacji E. L. Shostroma, „Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne”, 1978, nr 1, s. 28-44.
- U c h n a s t Z.: Humanistyczna orientacja w psychologii osobowości, Lublin 1983.

PERSONALITY CORRELATES VERSUS THE ATTITUDE
TOWARDS THE THREE DIMENSIONS OF TIME

S u m m a r y

The paper is a report on the research whose purpose was to empirically assert a correlation between an adequate attitude towards time and a high level of personality correlates which condition optimal functioning. The research problem reads as follows: whether and in what way the attitude towards time is linked with such dimensions of personality as neuroticism, extroversion, openness to experience, conformity and task-mindedness, which are connected with a positive functioning of the individual. A theoretical analysis of the bases of these attitudes permitted me to formulate a hypothesis which says that an adequate attitude towards time is linked with an intensification of those personality traits which are related to the positive functioning of the individual. This adequate attitude is expressed by the preference of the present time and immediate future, and is in opposition to the preference of the future.

In order to verify the above hypothesis I have done survey research on the group of 128 female students (aged 20-22) from the first and third year of pedagogy and the third year of psychology of the Catholic University of Lublin. In order to study the attitudes towards time I made use of the Tc Scale from E. L. Shostrom's Questionnaire of Self-actualization (POI). Whereas for the study of personality correlates I used NEO-PI Personality Inventory by P. T. Costy and R. R. Crae.

The findings allowed me to formulate the following conclusions:

1. The persons with a low temporal adequacy differ considerably from the persons with a high temporal adequacy as regards the majority of the traits which condition self-actualization (self-respect, inner self-control, the value of the self-actualizing persons, self-acceptance, ability to keep close contact with others, spontaneity and personal flexibility).
2. The persons with a high temporal adequacy reach a considerably higher level of intensification of such personality dimensions (influencing in turn a positive functioning) as: lack of neuroticism, conformity or cordiality and sociability than the persons with a low temporal adequacy.

Translated by Jan Kłos